

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ПСИХОЛОГІЯ

SCIENTIFIC WORKS
OF INTERREGIONAL ACADEMY
OF PERSONNEL MANAGEMENT

PSYCHOLOGY

Випуск 3 (68), 2025

Видавничий дім
“Гельветика”
2025

Редакційна колегія

Грись А. М., доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології, Міжрегіональна Академія управління персоналом (головний редактор)

Карпенко З. С., доктор психологічних наук, професор, професор кафедри теоретичної та практичної психології, Національний університет «Львівська політехніка»

Корсакевич С. С., доктор філософії з психології, керівник навчально-наукового інституту психології та соціальних наук, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Крупельницька Л. Ф., доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психодіагностики та клінічної психології факультету психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Павлюк М. М., доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Попович І. С., доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології, Херсонський державний університет

Расвська Я. М., доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Хміляр О. Ф., доктор психологічних наук, професор, начальник кафедри суспільних наук, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського

Dr hab **Mirucka Beata**, Professor, Faculty of Education, University of Białystok (Białystok, Poland)

“Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія” включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія “Б”) на підставі Наказу МОН України від 27 вересня 2021 року № 1017 (додаток 3). Спеціальність: С 4 – Психологія.

Затверджено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 10 від 19.11.2025)

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1173 від 11.04.2024 року.

Ідентифікатор медіа: R30-03892.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (вул. Фрометівська, буд. 2, м. Київ, 03039, iapm@iapm.edu.ua, тел. (044) 490-95-00).

Періодичність видання: 4 рази на рік.

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

DOI: 10.32689/maup.psych

Наукові праці МАУП. Психологія. 2025. Вип. 3 (68). Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2025. 184 с.

Публікуються статті науковців, які досліджують актуальні проблеми розвитку психології. Для науковців, викладачів, студентів та всіх, кого цікавить розвиток психологічної науки в Україні.

ЗМІСТ

Aysel ABBASLI ILYAS

PREVENTIVE APPROACHES TO AGGRESSIVE TENDENCIES IN EARLY ADOLESCENCE...7

Наталія ВЕНГЕР, Яна РАЄВСЬКА

ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ
У ОСІБ З ТРАВМАТИЧНИМ ДОСВІДОМ.....12

Олена ДАНИЛІНА, Вікторія КОЗУМЛЯК

ГЕЙМІФІКАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА СТВОРЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО
ДОЗВІЛЛЯ ДІТЕЙ16

Михайло ЖИЛІН

ВПЛИВ ПАРАМЕТРІВ ВІРТУАЛЬНОГО ОБРАЗУ БРЕНДУ
НА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО ПОКУПКУ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....22

Маргарита КУДІНОВА, Ольга СТАШУК, Дарія КОЖАНОВА

ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ САМООЦІНКИ ТА ПСИХІЧНИХ СТАНІВ
ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ.....30

Олена МЕДВЕДЄВА, Яна РАЄВСЬКА

ПРОГРАМА ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....38

Zulfiyya MUSAYEVA

THE INFLUENCE OF GENDER STEREOTYPES ON YOUNG PEOPLE'S PERCEPTIONS
OF FAMILY.....44

Валерій НОВІЦЬКИЙ, Яна РАЄВСЬКА

СТРАТЕГІЇ ІНТЕГРАЦІЇ АРХЕТИПІВ У КОРПОРАТИВНУ КУЛЬТУРУ.....50

Валентина ОЛІЙНИК⁶ Володимир ПРИНЦ

ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ОСІБ ІЗ ПСИХІЧНИМИ РОЗЛАДАМИ:
ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ
БІОСУГЕСТИВНОЇ ТЕРАПІЇ.....59

Оксана ПАРКУЛАБ

КОНФРОНТАЦІЯ ЗІ СМЕРТЮ ЯК ДЖЕРЕЛО ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ В
ТЕРАПЕВТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ.....66

Яна РАЄВСЬКА, Альона ГРИНЬКОВА

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ
У МОЛОДИХ МАТЕРІВ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ ДО 3-Х РОКІВ.....72

Яна РАЄВСЬКА, Ірина САВИЧ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ І ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
ЕМІГРАНТІВ З УКРАЇНИ У ВИМУШЕНИХ УМОВАХ ВІЙНИ.....79

Юлія РЕПЕТА

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМПАТІЇ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....87

Людмила СЕРДЮК, Олена МИРОНЕНКО

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МЕХАНІЗМІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ З РОЗВИТКОМ,
ІНТЕГРАЦІЄЮ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯМ АКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ...93

Олексій ТЕРЯХІН

СТАВЛЕННЯ ДО КОРУПЦІЇ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ.....105

Христина ТУРЕЦЬКА, Роман КЕЧУР, Ольга ЯСКЕВИЧ, Олеся ЯНІВ

ПСИХОМЕТРИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ВЕРСІЇ МЕТОДИКИ «ВІДЕНСЬКИЙ
ОПИТУВАЛЬНИК ІНТЕРЕСУ ДО МИСТЕЦТВА ТА ЗНАННЯ МИСТЕЦТВА»113

Олена УЛЬЯНКІНА ОСОБЛИВОСТІ Я-КОНЦЕПЦІЇ НЕЗАМІЖНИХ ЖІНОК: ВІКОВІ ВІДМІННОСТІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ.....	122
Оксана ФЕДИК, Олег ФЕДИК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗРОБКИ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	127
Алла ШИЛІНА ГОТОВНІСТЬ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК МАРКЕР АНТИКРИХКОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ	134
Аліса АНДРЕЙКО, Яна РАЄВСЬКА ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНІСТЬ У УЧАСНИКІВ КОМП'ЮТЕРНИХ ІГОР.....	140
Тетяна ГАВРИКОВА ГОТОВНІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ШЛЮБУ ТА СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ.....	147
Ірина КАЛІНА, Світлана ПАЛІЙ, Юлія МАЗУР ПСИХОЛОГІЧНІ КРИТЕРІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРИДАТНОСТІ КАНДИДАТІВ НА ПОСАДУ СУДДІ.....	154
Лілія КОНЯЄВА, Наталія КАРПОВА САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ І ПСИХОТЕРАПЕВТІВ ЯК КРИТЕРІЙ ЇХ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	160
Олена ПРОХОРОВА ЕМОЦІЙНІ СТАНИ У КОНТЕКСТІ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ: СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ.....	172
Марія ПАВЛЮК, Ольга РИДЗЕВСЬКА ВПЛИВ ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ НА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНУ АДАПТАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ.....	178

УДК 159.92:159.942

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2025.3.13>**Юлія РЕПЕТА**

здобувач ступення магістра з психології,

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», zerepeta@ukr.net

ORCID: 0009-0003-4766-5931

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМПАТІЇ
У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

У статті розглянуто особливості розвитку емпатії у дітей молодшого шкільного віку як ключового чинника процесів соціалізації, морального становлення та формування просоціальної поведінки. Емпатія розглядається не лише як індивідуальна психологічна характеристика, а як багатовимірний феномен, що інтегрує афективні, когнітивні та поведінкові компоненти й визначає здатність дитини до співпереживання, співпраці та моральної відповідальності. Особлива актуальність проблеми зумовлена сучасними соціокультурними трансформаціями, поширенням цифрових технологій та зростанням значення міжособистісної взаємодії у шкільному середовищі.

Мета роботи полягає у всебічному аналізі структурних компонентів емпатії, виявленні їхньої вікової динаміки та визначенні соціально-психологічних умов, що сприяють або гальмують розвиток здатності до співпереживання у дітей молодшого шкільного віку.

Методологія дослідження базується на поєднанні теоретичних і емпіричних методів. Застосовано опитувальник *Interpersonal Reactivity Index* (M. Davis) у дитячій адаптації, методику «Розпізнавання емоцій за мімікою», систематичне спостереження в навчально-ігрових ситуаціях, анкетування батьків щодо сімейного емоційного клімату. Статистична обробка здійснювалася із використанням описової статистики, коефіцієнта кореляції Пірсона, t-критерію Стюдента та однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA), що забезпечило комплексність та надійність отриманих результатів.

Наукова новизна статті полягає у систематизації сучасних уявлень про багатовимірність емпатії та уточненні особливостей становлення її афективної, когнітивної та поведінкової складових у молодшому шкільному віці. Уперше виявлено поєднання стабільності афективної емпатії з вираженням зростання когнітивної складової та варіативності поведінкових проявів, що залежать від якості соціального середовища та рівня цифрової залученості дітей. Акцентовано на амбівалентній ролі цифрового простору, який може як сприяти розвитку емоційної чутливості, так і знижувати рівень безпосереднього емоційного контакту.

Зроблено висновок, що розвиток емпатії у дітей цього віку є динамічним і багаторівневим процесом, визначеним поєднанням індивідуально-психологічних особливостей та соціально-педагогічних чинників. Отримані результати підтверджують значущість сімейного емоційного клімату, стилю педагогічної взаємодії та підтримки з боку однолітків, а також вказують на необхідність цілеспрямованих психолого-педагогічних програм. Практична значущість роботи полягає у можливості використання її результатів для впровадження програм соціально-емоційного навчання, профілактики булінгу та розробки педагогічних стратегій, спрямованих на виховання толерантності, співчуття і моральної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: емпатія, молодший шкільний вік, діти, афективна емпатія; соціалізація, поведінка.

Yuliia Repeta. FEATURES OF EMPATHY DEVELOPMENT IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN

The article examines the peculiarities of empathy development in primary school children as a key factor in the processes of socialization, moral development, and the formation of prosocial behavior. Empathy is considered not only as an individual psychological characteristic, but as a multidimensional phenomenon that integrates affective, cognitive, and behavioral components and determines a child's ability to empathize, cooperate, and take moral responsibility. The particular relevance of the problem is due to contemporary sociocultural transformations, the spread of digital technologies, and the growing importance of interpersonal interaction in the school environment.

The aim of the study is to comprehensively analyze the structural components of empathy, identify their age dynamics, and determine the socio-psychological conditions that promote or inhibit the development of empathy in primary school children.

The research methodology is based on a combination of theoretical and empirical methods. The *Interpersonal Reactivity Index* (M. Davis) questionnaire in a child-friendly adaptation, the "Recognizing Emotions by Facial Expressions" technique, systematic observation in educational and play situations, and a questionnaire for parents about the emotional climate in the family were used. Statistical processing was carried out using descriptive statistics, Pearson's correlation coefficient, Student's t-test, and one-way analysis of variance (ANOVA), which ensured the comprehensiveness and reliability of the results obtained.

The scientific novelty of the article lies in the systematization of modern ideas about the multidimensionality of empathy and the clarification of the features of the formation of its affective, cognitive, and behavioral components in primary school age. For the first time, a combination of stable affective empathy with a marked increase in the cognitive component and variability in behavioral manifestations, depending on the quality of the social environment and the level of children's digital engagement, has been identified. The emphasis is on the ambivalent role of digital space, which can both promote the development of emotional sensitivity and reduce the level of direct emotional contact.

Thus, the development of empathy in children of this age is a dynamic and multi-level process, determined by a combination of individual psychological characteristics and socio-pedagogical factors. The results confirm the importance of the family emotional climate, the style of pedagogical interaction, and peer support, and also indicate the need for targeted psychological and pedagogical programs. The practical significance of the work lies in the possibility of using its results to implement

social and emotional learning programs, prevent bullying, and develop pedagogical strategies aimed at fostering tolerance, compassion, and moral responsibility in primary school children.

Key words: *empathy, primary school age, children, affective empathy, socialization, behavior.*

Постановка проблеми. Проблема розвитку емпатії у дітей молодшого шкільного віку належить до кола ключових завдань сучасної вікової та педагогічної психології. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для формування здатності дитини розуміти й розпізнавати переживання інших, співвідносити власні дії з емоційними станами оточення, що визначає її подальший моральний розвиток і соціальну адаптацію. Емпатія виконує функцію психологічного механізму, який забезпечує становлення просоціальної поведінки, розвиток моральних орієнтацій та формування вміння будувати конструктивні міжособистісні стосунки.

Актуальність проблеми зумовлена тим, що у сучасному суспільстві зростає потреба у вихованні особистостей, здатних до толерантності, соціальної відповідальності та діалогу. Інтенсивні соціокультурні трансформації, процеси цифровізації освіти, поява нових форм комунікації та зростання ролі медіа середовища призводять до зміни характеру взаємодії дітей з оточенням. З одного боку, вони створюють додаткові можливості для розвитку комунікативних компетентностей, з іншого – формують ризики поверхневого емоційного контакту, редукції живого співпереживання та зниження здатності до глибокого емоційного відгуку.

Сучасна школа стикається з низкою викликів: поширенням випадків булінгу, недостатнім рівнем сформованості навичок співпраці та емоційної чутливості, що безпосередньо пов'язано з якістю розвитку емпатії. Разом із тим, у науковій літературі ще недостатньо опрацьованими залишаються питання динаміки становлення емпатії у дітей молодшого шкільного віку, взаємозв'язку її афективних, когнітивних і поведінкових компонентів, а також впливу сімейних, педагогічних та цифрових чинників на цей процес.

В зв'язку з цим, проблема розвитку емпатії в молодшому шкільному віці має не лише теоретичне, а й значне практичне значення, оскільки визначає перспективи формування морально зрілої, соціально відповідальної особистості та створює підґрунтя для ефектної реалізації програм соціально-емоційного навчання у сучасних освітніх закладах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку емпатії у дітей є предметом уваги як зарубіжних, так і українських дослідників. У класичних концепціях К. Роджерс одним із перших підкреслив зна-

чення емпатії як базового механізму міжособистісного розуміння та чинника особистісного розвитку. Подальший розвиток цієї ідеї отримав у працях М. Девіса, який запропонував модель емпатії та розробив інструментарій її вимірювання, що дало змогу розглядати її як багатовимірне утворення. Ж. Десетті та Ф. Джексон, у свою чергу, зосередилися на нейропсихологічних основах співпереживання, довівши сенситивність молодшого шкільного віку для становлення емпатійних здібностей.

У вітчизняній психології значний внесок у вивчення цього феномену зробили Г. Балл, Т. Яценко, О. Скрипченко, які наголошували на важливості емпатійності у процесах навчання й виховання. Праця Л. Божович присвячена віковим особливостям молодших школярів, що створює підґрунтя для аналізу розвитку емоційної сфери, зокрема емпатії. Дослідження Н. Пов'якель спрямовані на з'ясування взаємозв'язку емпатії з моральним становленням та формуванням ціннісних орієнтацій дитини.

Сучасні підходи розглядають емпатію як багатовимірний конструкт, що включає афективний, когнітивний і поведінковий компоненти. У молодшому шкільному віці простежується поступовий перехід від емоційного співзбудження до здатності брати перспективу іншого, що безпосередньо пов'язано з розвитком виконавчих функцій і формуванням «теорії розуму». Значущими чинниками визнано сімейний емоційний клімат, стиль батьківської взаємодії, якість стосунків у системі «учитель – учень», норми одноліткової групи та практики інклюзивного навчання. Сучасні емпіричні дослідження підтверджують, що емпатія тісно пов'язана з формуванням моральної гордості та просоціальної поведінки у дітей у різних культурних контекстах, виступаючи важливим чинником їхнього морального та соціального розвитку [9]. Накопичені дані демонструють ефективність програм соціально-емоційного навчання, у межах яких емпатія розглядається як ключова компетентність, що сприяє гармонізації міжособистісних стосунків, розвитку толерантності та формуванню готовності до співпраці в освітньому середовищі.

Водночас залишається низка невирішених питань. Недостатньо дослідженими є причинно-наслідкові зв'язки між сімейними й шкільними впливами у довготривалій перспективі, бракує методик, адаптованих до

українського соціокультурного контексту, а також доказів ефективності педагогічних інтервенцій із відкладеним вимірюванням результатів. Слабо висвітленими залишаються механізми, які поєднують емпатію з емоційною саморегуляцією, навчальними досягненнями та зниженням рівня булінгу. Особливої актуальності набуває питання індивідуальних траєкторій розвитку емпатії, зокрема залежно від статі та соціально-економічного статусу дитини, а також впливу цифрового середовища на становлення здатності до співпереживання.

Мета статті полягає у всебічному аналізі особливостей розвитку емпатії у дітей молодшого шкільного віку, уточненні її структурних компонентів, виявленні чинників, що зумовлюють становлення емпатійних здібностей, та окресленні психологічних і педагогічних умов, необхідних для її ефективного формування в сучасному освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Предметом дослідження стала проблема розвитку емпатії у дітей молодшого шкільного віку. Дослідження проводилося протягом одного навчального року на базі двох закладів загальної середньої освіти. У вибірку увійшло 118 учнів молодшого шкільного віку (від 6 до 10 років), які навчалися у 1–4 класах. Склад вибірки було збалансовано за статтю: 59 хлопчиків та 59 дівчаток, що дозволило мінімізувати гендерні перекося та отримати більш репрезентативні результати.

Для комплексної оцінки розвитку емпатії було застосовано низку взаємодоповнюючих методик, спрямованих на вивчення її афективного, когнітивного та поведінкового вимірів. Афективну та когнітивну складові досліджували за допомогою адаптованої для дітей версії опитувальника Interpersonal Reactivity Index (M. Davis) [3], що дає змогу визначити рівень емоційного співпереживання та здатність брати перспективу іншого. Для діагностики здатності розпізнавати емоції було використано методику «Розпізнавання емоцій за мімікою», яка передбачала роботу з серією зображень облич, що відображають базові емоційні стани (радість, сум, гнів, страх, здивування, відразу) [8]. Це дозволило оцінити точність і швидкість емоційної диференціації.

Для дослідження поведінкової емпатії застосовувалося систематичне спостереження за учнями у процесі групових ігор, колективних навчальних завдань та щоденних шкільних ситуацій. Оцінювалися прояви готовності дитини допомогти одноліткам, підтримати товариша, поділитися навчальними матеріалами чи виявити інші форми просоці-

альної поведінки. Додатково було проведено анкетування батьків, спрямоване на визначення емоційного клімату сім'ї. У ньому враховувалися такі параметри, як рівень емоційної підтримки, схильність до конфліктності, характер стилів виховання та якість батьківсько-дитячої взаємодії.

Обробка зібраних даних здійснювалася із застосуванням сучасних статистичних методів. Використано описову статистику для узагальнення середніх показників, коефіцієнт кореляції Пірсона для визначення взаємозв'язків між змінними [10], t-критерій Стьюдента для порівняння незалежних вибірок за статтю та віковими групами [12], що є одним із найпоширеніших параметричних тестів у психологічних дослідженнях [6], а також однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA) для оцінки відмінностей між групами з різними соціально-педагогічними умовами [7]. Такий комплексний підхід дозволив отримати всебічне уявлення про динаміку розвитку емпатії у дітей молодшого шкільного віку та вплив на цей процес як індивідуальних, так і соціальних чинників.

Дослідження мало квазіекспериментальний дизайн, що дозволив простежити динаміку розвитку емпатії у дітей молодшого шкільного віку та визначити вплив різних соціально-психологічних чинників на цей процес. Робота здійснювалася у три послідовні етапи. На першому етапі було проведено первинну діагностику рівня емпатії у дітей різних класів, що дало можливість зафіксувати вихідні показники розвитку афективної, когнітивної та поведінкової складових. Другий етап був присвячений вивченню чинників впливу, зокрема аналізу взаємозв'язків між емпатією та особливостями сімейного емоційного клімату, стилем педагогічної взаємодії у школі та характером міжособистісних відносин у колективі однолітків. Третій етап передбачав повторну діагностику наприкінці навчального року, що дало змогу визначити динаміку розвитку емпатійності у дітей та оцінити роль освітнього середовища як одного з провідних факторів становлення здатності до співпереживання.

Дослідження відповідало міжнародним етичним стандартам (Helsinki Declaration, 2013) [14]. Участь дітей була добровільною, після отримання письмової інформованої згоди від батьків. Усі методики мали ігровий характер, уникали надмірного емоційного навантаження та забезпечували психологічну безпеку учасників. Дані оброблялися конфіденційно, без розкриття особистої інформації.

Отримані результати підтверджують, що розвиток емпатії у дітей молодшого шкільного віку має нерівномірний і багаторівневий характер, охоплюючи афективний, когнітивний та поведінковий виміри. Встановлено, що афективна емпатія формується відносно рано: середні показники в учнів перших класів становили близько 65 % від максимально можливого значення та залишалися стабільними упродовж усього періоду навчання. Отримані дані узгоджуються з висновками метааналітичних досліджень, які доводять стабільний зв'язок емпатії, симпатії та емоційної регуляції в дитячому віці, що підтверджує інтегрований характер цих процесів [15]. Це свідчить про те, що здатність до емоційного співпереживання формується ще на початкових етапах шкільного життя та виступає важливою базою для подальшого розвитку емпатійності, закладаючи фундамент морального становлення і просоціальної поведінки у молодшому шкільному віці.

Натомість когнітивна емпатія виявила виражену позитивну динаміку: її рівень зростав від 42% у першому класі до 71% у четвертому ($t=4,35$; $p<0,01$). Така динаміка зумовлена інтенсивним розвитком мислення, уваги та здатності дитини брати перспективу іншого, що безпосередньо пов'язано з формуванням «теорії розуму» [13]. Це підтверджує положення вікової психології про сенситивність 8–10 років до становлення когнітивних компонентів емпатії.

Поведінкова емпатія продемонструвала залежність від якості міжособистісних взаємин у класі. У групах, де переважала атмосфера взаємної підтримки, середні показники поведінкової емпатії були на 18% вищими порівняно з класами з менш сприятливим соціальним кліматом ($F=5,28$; $p<0,05$). Це дозволяє стверджувати, що поведінкова складова емпатії безпосередньо пов'язана з умовами соціального оточення та з рівнем інтеграції дитини у групу однолітків.

Кореляційний аналіз підтвердив статистично значущі взаємозв'язки між соціальними чинниками та різними складовими емпатії. Так, теплий сімейний клімат позитивно корелював з афективною емпатією ($r=0,41$; $p<0,01$), підтримка з боку вчителя – із когнітивною емпатією ($r=0,38$; $p<0,01$), тоді як надмірне використання цифрових пристроїв негативно позначалося на розвитку поведінкової емпатії ($r=0,29$; $p<0,05$). Виявлені дані підкреслюють багатовимірність впливу соціального середовища на становлення здатності до співпереживання у дітей молодшого шкільного віку та вказують на

необхідність комплексного підходу до її дослідження й формування.

Отримані результати підтверджують положення вікової та педагогічної психології про багаторівневий характер становлення емпатії у дітей молодшого шкільного віку. Виявлений стабільний рівень афективної емпатії свідчить, що емоційна чутливість і здатність до безпосереднього співпереживання виникають ще до початку систематичного навчання й виступають базою для подальшого розвитку складніших форм емпатії. Ці дані узгоджуються з дослідженнями К. Роджерса [11] та М. Девіса [3], які розглядали афективну емпатію як первинний механізм міжособистісного розуміння.

Водночас динаміка когнітивної емпатії, що суттєво зростає упродовж навчання в початковій школі, підтверджує значущість інтелектуальних процесів для розвитку здатності брати перспективу іншого. Саме у віці 8–10 років, відповідно до концепцій Ж. Десетті [4], інтенсивно формується «теорія розуму», яка забезпечує усвідомлене розуміння мотивів і переживань інших людей. Таким чином, когнітивна емпатія є тісно пов'язаною із загальним інтелектуальним розвитком і соціальним досвідом дитини.

Особливе значення має встановлений взаємозв'язок поведінкової емпатії з якістю соціального середовища: вищі показники просоціальної поведінки у колективах із позитивним емоційним кліматом свідчать про те, що реальні умови взаємодії з однолітками та вчителями здатні як підсилювати, так і гальмувати прояви співпереживання. Це узгоджується з положеннями сучасної педагогіки про визначальну роль мікросоціального середовища у формуванні морально-емоційної сфери дитини та підтверджується висновками О. Кононко (2010) [1, с. 15], яка зазначає, що розвиток емоційної сфери дітей у шкільному середовищі створює необхідні передумови для становлення емпатії й поглиблення її когнітивного та поведінкового вимірів.

Значущим результатом є також виявлений вплив цифрового простору, який має амбівалентний характер. З одного боку, цифрові технології створюють нові можливості для емоційного навчання, розширюють комунікативний досвід і надають доступ до інтерактивних освітніх ресурсів. З іншого боку, надмірне використання гаджетів може знижувати рівень безпосереднього емоційного контакту, що відображається у зменшенні проявів поведінкової емпатії. Це узгоджується з даними сучасних досліджень у галузі медіапсихології, які наголошують на ризиках поверхневого

емоційного реагування у дітей, що надмірно залучені у віртуальне середовище [5].

Таким чином, результати дослідження засвідчили багатовимірність і динамічність розвитку емпатії у молодшому шкільному віці. Вони підтвердили необхідність комплексного підходу, що враховує поєднання індивідуально-психологічних особливостей дитини, умов сімейного та шкільного виховання, а також сучасних соціокультурних викликів. Це відкриває перспективи для розробки спеціальних освітніх і психолого-педагогічних програм, спрямованих на формування емпатії як ключової компетентності, що забезпечує моральну зрілість і соціальну відповідальність підростаючого покоління.

Попри отримані результати, проведене дослідження має певні обмеження, які необхідно враховувати при інтерпретації висновків.

Вибірка була обмеженою та локалізованою у межах двох закладів загальної середньої освіти, що не дозволяє у повній мірі екстраполювати результати на всі соціокультурні контексти.

Крім того, у роботі не застосовувалися нейропсихологічні чи біоповедінкові методи, які могли б забезпечити глибше розуміння механізмів розвитку емпатії, а використання переважно квазіекспериментального підходу без лонгitudного аналізу обмежує можливість простеження довготривалої динаміки емпатійних процесів.

Вплив цифрового середовища також було проаналізовано лише побічно, без застосування спеціалізованих методик, що потребує подальшого уточнення.

Наступні дослідження повинні враховувати амбівалентну роль цифрового простору [2, с. 98], який здатен як стимулювати розвиток емпатії завдяки новим форматам комуні-

кації, так і знижувати рівень безпосереднього емоційного контакту між дітьми.

Висновки та перспективи. Проведене дослідження підтвердило, що розвиток емпатії у дітей молодшого шкільного віку має багатовимірний і динамічний характер, охоплюючи афективну, когнітивну та поведінкову складові, які взаємодіють між собою і формують основу просоціальної поведінки та морального становлення особистості.

Виявлено, що афективна емпатія формується відносно рано і залишається стабільною упродовж перших років навчання, когнітивна емпатія поступово зростає завдяки розвитку мислення та здатності брати перспективу іншого, тоді як поведінкова емпатія тісно залежить від якості соціального оточення й виражається у конкретних просоціальних учинках.

Результати доводять вирішальну роль сімейного емоційного клімату, педагогічної підтримки та стосунків з однолітками у становленні здатності до співпереживання, а також підкреслюють подвійний вплив цифрового середовища, яке може як сприяти формуванню нових форм емоційної чутливості, так і знижувати рівень безпосереднього емоційного контакту.

Разом із тим, обмеження дослідження вказують на необхідність подальших розвідок, спрямованих на проведення лонгitudних досліджень, розробку культурно адаптованих методик діагностики емпатії, застосування нейропсихологічних підходів та оцінку ефективності освітніх і психолого-педагогічних інтервенцій. Перспективним напрямом виступає також пошук способів гармонійного поєднання традиційних педагогічних методів із цифровими технологіями для створення нової якості соціально-емоційного розвитку дітей.

Література:

1. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / О. Л. Кононко; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2001. 37 с.
2. Яценко Т. С. Емпатія в умовах цифровізації освіти: виклики та перспективи. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2022. № 49 (2). С. 98–107.
3. Davis M. H. Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1983. Vol. 44 (1). P. 113–126. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.44.1.113>.
4. Decety J., Jackson P. L. The functional architecture of human empathy. *Behavioral and Cognitive Neuroscience Reviews*. 2004. Vol. 3 (2). P. 71–100. <https://doi.org/10.1177/1534582304267187>.
5. Digital Media and Children. *Journal of Psychology and Education Applications*. 2022. DOI: 10.51271/jpea-2022-150.
6. Gravetter F. J., Wallnau L. B. Statistics for the Behavioral Sciences (11th ed.). Boston : Cengage Learning, 2020.
7. Lachenbruch P. A. Analysis of variance and the design of experiments: Historical background and impact on statistical practice. *The American Statistician*. 2021. Vol. 75 (3). P. 262–269.

8. Matsumoto D., Hwang H. S. Evidence for training the ability to read microexpressions of emotion. *Motivation and Emotion*. 2011. Vol. 35 (2). P. 181–191. <https://doi.org/10.1007/s11031-011-9212-2>.
9. Peplak J., Bobba B., Hasegawa M., Caravita S. C. S., Malti T. The warm glow of kindness: Developmental insight into children's moral pride across cultures and its associations with prosocial behavior. *Developmental Psychology*. 2023. Vol. 59 (12). P. 2320–2332. <https://doi.org/10.1037/dev0001613>.
10. Pearson K. Mathematical contributions to the theory of evolution. III. Regression, heredity, and panmixia. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series A*. 1896. Vol. 187. P. 253–318. <https://doi.org/10.1098/rsta.1896.0007>.
11. Rogers C. A theory of therapy, personality and interpersonal relationships as developed in the client-centered framework. Koch, S. (Ed.). *Psychology: A Study of a Science*. New York : McGraw Hill, 1959. Vol. 3. P. 184–256.
12. Student. The probable error of a mean. *Biometrika*. 1908. Vol. 6 (1). P. 1–25. <https://doi.org/10.1093/biomet/6.1.1>.
13. Wellman H. M. Making Minds: How Theory of Mind Develops. New York : Oxford University Press, 2014. 320 p.
14. World Medical Association. World Medical Association Declaration of Helsinki: Ethical principles for medical research involving human subjects. *JAMA*. 2013. Vol. 310 (20). P. 2191–2194. <https://doi.org/10.1001/jama.2013.28105>.
15. Yavuz M. H., Galarneau E., Colasante T., Malti T. Empathy, sympathy, and emotion regulation: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*. 2024. Vol. 150 (1). P. 27–44. <https://doi.org/10.1037/bul0000426>.

Дата надходження статті: 18.09.2025

Дата прийняття статті: 20.10.2025

Опубліковано: 28.11.2025